

УДК 336.9

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ
У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА****І.М. ГАЄВСЬКИЙ,**кандидат юридичних наук, начальник Юридичного управління
Державної служби фінансового моніторингу України. м.Київ, Україна

В статті охарактеризовані правові засади здійснення фінансового моніторингу у сфері агропромислового виробництва. Вказано на специфічні особливості здійснення заходів із запобігання та протидії відмиванню «брудних» коштів в контексті агропромислового виробництва, наведені приклади схем легалізації на аграрному ринку.

Ключові слова: агропромислове виробництво, фінансовий моніторинг, схеми легалізації, сільськогосподарська продукція.

Постановка наукової проблеми. Вивчення фінансово-правових аспектів агропромислового виробництва (АПВ) з наукової точки зору полягає в аналізі та розробці науково-методичних підходів, направлених на створення сприятливих передумов господарювання різних форм власності в нових соціально-економічних та ринкових умовах. При цьому, значну увагу слід приділяти фінансовій захищеності АПВ від сучасних викликів та загроз, що спричиняються залученням коштів нелегального походження.

Усунення негативних явищ, що мають місце в системі АПВ, та пов'язані із ризиками використання цієї системи для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, вимагає обов'язкового дотримання всіх заходів, що визначені законодавством у сфері фінансового моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правових аспектів здійснення фінансового моніторингу у сфері АПВ поки що знаходиться на початковому рівні. Порядок здійснення запобіжних заходів в контексті запобігання відмиванню (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом в АПВ у вітчизняній літературі продовжує залишатися недостатньо вивченим, узагальненим та вирішеним в теоретико-методологічному і практичному аспекті.

Ці обставини, а також те, що в сучасних умовах прослідковується стрімкий розвиток АПВ та фінансової системи, вдосконалюються існуючі та з'являються нові методи і схеми легалізації злочинних доходів, зумовлюють актуальність порушеної теми.

Свій значний внесок у вивчення та вирішення проблематики здійснення фінансового моніторингу, в тому числі і у сфері АПВ, внесли такі дослідники та практики як Гуржій С.Г., Коваленко В.О., Ковальчук А.Т., Користін О.С., Курило В.І. та багато інших.

Формулювання мети і завдання. Метою дослідження є надання характеристики правовим засадам здійснення фінансового моніторингу у сфері агропромислового виробництва. Основні завдання полягають у виявленні специфічних особливостей здійснення заходів із запобігання та протидії відмиванню «брудних» коштів, ілюстрації прикладів схем легалізації на аграрному ринку та аналіз їх впливів на розвиток АПВ.

Виклад основного матеріалу. Правовим базисом для здійснення фінансового є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (Закон), який у 2010 році викладено у новій редакції [7].

Згідно із пунктом 5 частини першої статті 1 Закону фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Відповідно до статті 5 Закону система фінансового моніторингу складається з двох рівнів – первинного та державного.

Первинний рівень – це суб'єкти первинного фінансового моніторингу, якими є банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; професійні учасники ринку цінних паперів; товарні, фондові та інші біржі; компанії з управління активами; оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги, та спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (рієлтори, лотереї, казино, нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги, та ін.).

Державний рівень складають суб'єкти державного фінансового моніторингу. До них відносяться: Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції, України, Міністерство транспорту та зв'язку України, Міністерство економіки України¹, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, національна комісія, що здійснює

¹ Найменування Міністерства транспорту та зв'язку України та Міністерства економіки України, наведені у Законі, потребують приведення у відповідність до їх офіційних найменувань згідно з проведеною адміністративною реформою (Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України).

державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг України).

Нагляд за банками здійснюється Національним банком України; за нотаріусами та адвокатами – Міністерством юстиції України; за страховими компаніями, ломбардами та іншими фінансовими установами – національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг і т.д.

Система фінансового моніторингу працює в такому режимі. Особи, які планують здійснити фінансові операції (будь-які дії щодо активів, під якими Закон розуміє кошти, майно, майнові і немайнові права) звертаються за допомогою до суб'єктів первинного фінансового моніторингу (наприклад, банків або страхових компаній).

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу вивчають фінансові операції клієнтів і за наявності певних підозр, що вони можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, повідомляють про ці операції Держфінмоніторинг України.

В свою чергу, Держфінмоніторинг України забезпечує накопичення, зберігання та аналіз інформації про підозрілі фінансові операції, а також за наявності достатніх підстав надає відповідні узагальнені матеріали до правоохоронних органів для прийняття ними рішення відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, а також для проведення правоохоронними та розвідувальними органами України оперативно-розшукової діяльності [9, с. 398]. В подальшому за рішенням судів особи винні у вчиненні злочину з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, піддаються кримінальній відповідальності за статтею 209 Кримінального кодексу України [5].

Для забезпечення належного та безперебійного функціонування АПВ край важливим є виявлення підозрілих фінансових операцій, що проводяться в агропромисловому комплексі, та запобігання відмиванню злочинних доходів через цей сектор.

Основними об'єктами уваги Держфінмоніторингу України були і продовжують бути операції з незаконного виведення коштів за кордон, операції з переведення безготівкових коштів у готівку («конвертаційні» операції), операції нерезидентів з цінними паперами, купівлею-продажу землі [3].

При цьому при підготовці узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу України, дуже поширеним інструментом для переведення безготівкових коштів у готівку є фінансові операції з призначенням платежу «оплата за сільськогосподарську продукцію». Це вкотре підкреслює вразливість сектору АПВ та необхідність розроблення нових, в тому числі і інституційно-правових, механізмів його захисту.

Слід зазначити, що найрозповсюдженішою схемою відмивання на ринку землі є здійснення операцій з купівлі землі через підставних осіб.

Практично схема має такий вигляд. Райдержадміністрація виділяє земельні ділянки значних площ (сотні гектарів) на створення садівницьких товариств, членами яких стає велика кількість осіб, наприклад, студентів. Зазначені студенти являються підставними власниками земельних ділянок.

Далі, за фіктивними договорами купівлі-продажу права власності на земельні ділянки, від студентів через ряд фізичних осіб, переходять до 4-х або більше фізичних осіб. Останні, в свою чергу продають земельні ділянки певній юридичній особі, а отримані кошти вносять на депозитні рахунки, і використовують у приватних цілях на придбання рухомого та нерухомого майна.

При цьому юридична особа, якій передані земельні ділянки, отримала кредит на будівлю котеджного містечка, а зміни цільового призначення землі не відбулося на жодному з етапів проведених операцій. Поручителем за надання кредиту перед банком виступає фізична особа – нерезидент України.

Слід зазначити, що відповідно до законодавства України у випадку несвоечасності або неможливості повернення кредиту, майно (у даному випадку придбані землі) може перейти у власність нерезидента.

В той же час, нерезиденти не мають права бути власниками землі на Україні. Таким чином, створюються умови для незаконного привласнення землі в Україні конкретним нерезидентом та утворюється законодавча прогалина направлена на обхід прямих норм законодавства щодо заборони на власність землі нерезидентами.

Ще одним прикладом може бути схема, описана у Звіті Держфінмоніторингу України за 2009 рік [2].

Увагу Держфінмоніторингу України привернули повідомлення про фінансові операції, що надійшли від Банку Z, за якими, три українські компанії протягом одного дня отримали кредити на загальну суму 170 млн. грн. (\$ 21,5 млн.).

За результатами проведеного Держфінмоніторингом України аналізу, було виявлено наступне.

Кредитні договори, за якими Банк Z видав зазначеним трьом компаніям кредити, були укладені в один день і навіть мають послідовні реєстраційні номери.

В якості забезпечення зобов'язань по всім трьом кредитним договорам виступає одна і та ж земельна ділянка, яка згідно із зазначеними договорами: має загальну площу 20 га; розташована біля великого міста в одній із центральних областей України; має певний кадастровий номер № і на праві власності належить деякому громадянину України.

Поряд з цим, всі три українські компанії зареєстровані в іншій області України, ніж та, в якій розташовано Банк Z, що надавав кредит, та земельна ділянка, що виступала в якості об'єкта застави. До того ж дві з зазначених компаній були зареєстровані в один день та за однією адресою.

В ході проведення подальшого поглибленого аналізу Держфінмоніторингом України було отримано додаткову інформацію, від обласного реєстраційного відділення «Центру державного земельного кадастру», згідно з якою відомості про земельну ділянку з кадастровим номером № в базі даних автоматизованої системи Державного земельного кадастру відсутні.

На підставі проведених аналітичних досліджень відповідні узагальнені матеріали були передані Держфінмоніторингом України до Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України.

До основних специфічних видів протиправної діяльності у сфері агропромислового виробництва можна віднести:

привласнення і нецільове використання бюджетних коштів, державного та колективного майна;

порушення вимог чинного законодавства при здійсненні підприємницької діяльності (відсутність та незаконне отримання відповідних ліцензій та сертифікатів на право проведення комерційних операцій з сировиною та готовою продукцією, незаконне використання торгового знаку тощо);

незаконна видача сертифікатів на право володіння земельними паями;

ухилення від погашення заборгованості по кредитах, отриманих під гарантії Уряду.

Отже, дослідивши схеми відмивання коштів, які зустрічаються у сфері АПВ, можна зробити висновок, що в умовах сьогодення дуже важливим для запобігання відмиванню в першу чергу є етап розміщення крупних сум готівки. Це пояснюється тим, що цей етап є найбільш «слабкою» ланкою в процесі відмивання коштів, оскільки отримані гроші найлегше виявити саме на цьому етапі. Саме з цього часу вони можуть потрапити в поле зору правоохоронних органів та стають максимально вразливими при перевірці їх походження.

В Україні дуже розповсюдженим є використання для проведення операцій з відмивання підставних осіб, втрачених або підроблених паспортів, інших документів, які приховують реальні джерела отриманих доходів та їх власників, часто легалізація здійснюється за допомогою цінних паперів на пред'явника.

Як показує практика, ці інструменти для відмивання, незважаючи на їх достатню вивченість, все одно є ефективними [1, с. 60].

Особливу небезпеку з огляду на можливі ризики відмивання доходів, одержаних протиправним шляхом, займає незаконна видача сертифікатів на право володіння земельними паями.

З метою унеможливлення використання схем незаконного отримання та відчуження землі, на виконання пункту 6 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання реалізації права власності на землю громадянами України у 2009 році» від 05.08.2009 № 844 [6] Держфінмоніторингом України спільно з Державним комітетом України із земельних ресурсів визначено Порядок взаємодії щодо виявлення та протидії використанню схем незаконного

отримання та відчуження земельних ділянок, який підписано 25 серпня 2009 року.

Порядком окреслено процедуру проведення моніторингу інформації про прийняті органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування рішення, надані погодження та видані документи, пов'язані з передачею у власність земельних ділянок.

Зокрема, визначені конкретні критерії ризику за наявності яких можливе використання схем незаконного отримання та відчуження земельних ділянок, а також механізм взаємодії між двома державними органами щодо реагування при виявленні таких ризиків.

Враховуючи те, що незаконні операції на ринку землі створюють реальну загрозу національним і економічним інтересам держави, зазначений документ є значним кроком до розбудови ефективної та дієвої системи протидії вказаному негативному явищу.

Не менш важливим документом щодо протидії новим схемам та методам відмивання є наказ Держфінмоніторингу України від 03.08.2010 № 126 «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11.10.2010 за № 909/18204 [8]. Зазначений документ в своїй основі ґрунтується на типологіях відмивання доходів, отриманих протиправним шляхом, та практиці роботи Держфінмоніторингу України.

Крім того, під час підготовки наукових та практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері фінансового моніторингу в такому секторі економіки як АПВ, слід обов'язково враховувати і реалії сьогодення.

А вони такі, що на «тіньовому» ринку селяни, позбавлені можливості самостійно вести господарство, змушені або дешево продавати паї, або здавати їх в оренду за плату, яка значно менша за ринкову. Це досить негативно впливає на агропромислове виробництво, гальмує інвестування та призводить до подальшої деградації селянства.

В той же час, прихід іноземних виробників сільськогосподарської продукції на українські ринки також не можна розглядати як однозначно позитивне явище.

Інвестор, який володіє необхідними капіталом та технологіями, зацікавлений у довгострокових проектах. Він матиме бажання прикладати зусилля тільки за умови гарантування права власності, політичної стабільності, «прозорості» законодавства та неухильного його дотримання, а також за умови рівної конкуренції.

Очевидно, що всіма цими чеснотами Україна сьогодні похвалитися не може. Це слід розглядати і як фактор, що може вплинути на збільшення частки

доходів, одержаних злочинним шляхом, в національному агропромисловому виробництві.

Висновки. Фінансові операції з ознаками відмивання у сфері АПВ виявити складно завдяки використанню численних договорів прикриття, гранично малого строку діяльності підставних фірм та недостатньою досконалістю законодавства у цій сфері в цілому.

Однак, саме виявлення та виокремлення підозрілих операцій на агропромислових ринках, від цілком законних, є передумовою для забезпечення належного функціонування АПВ та сприятиме його розвитку.

Тому розробка нових, прогресивних правових механізмів боротьби із легалізацією доходів злочинного походження та запобігання їх проникнення в АПВ є пріоритетним завданням сьогодення. Але, при розробці та схваленні відповідних законодавчих пропозицій завжди слід приймати рішення з огляду на те, що відповідно до Основного Закону України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [4].

Література

1. Гаєвський І.М. Науково-практичний аналіз схем відмивання доходів, отриманих протиправним шляхом / І.М. Гаєвський // «Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України». – 2010. – № 3. – С. 57–61.
2. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2009 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Звіту : http://10.200.205.205/content/file/Site_docs/2010/19.05.10/Zvit_DKFM_2009.pdf
3. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2010 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Звіту : http://10.200.205.205/content/file/Site_docs/2011/31.03.2011/Zvit2010.pdf
4. Конституція України, 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Кримінальний кодекс України, 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.
6. Про деякі питання реалізації права власності на землю громадянами України у 2009 році: Постанова Кабінету Міністрів України, 05 серпня 2009 р. № 844 // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 239. – С. 14–15.
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України, 22 листопада 2002 р. № 249-IV // Голос України. 2002. – № 233.
8. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, наказ Держфінмоніторингу, 03 серпня 2010 р. № 126 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 80. – Ст. 2839.
9. Фінансове право: проблеми розвитку та застосування / А.Т. Ковальчук, А.В. Матіос; за заг. ред. Л.К. Воронової; Київський ун-т ринкових відносин. – К.: Парламентське вид-во, 2010. – 480 с.

Правовые основы осуществления финансового мониторинга в сфере агропромышленного производства

Гаевский И. Н.

В статье охарактеризованы правовые основы осуществления финансового мониторинга в сфере агропромышленного производства. Указаны специфические особенности реализации мер по предотвращению и противодействию отмыванию «грязных» денег в контексте агропромышленного производства, приведены примеры схем легализации на аграрном рынке.

Ключевые слова: *агропромышленное производство, финансовый мониторинг, схемы легализации, сельскохозяйственная продукция.*

Legal framework of financial monitoring in the field of agricultural production

Gayevskyy I.N.

This article described the legal framework of financial monitoring in the field of agricultural production. The specific features of the implementation of measures to prevent and combat money laundering "dirty" money in the context of agricultural production are indicated, money laundering schemes examples of legalization in the agrarian market are provided.

Keywords: *agribusiness, financial monitoring, legalization schemes, agricultural products.*